

Escriure a mà: present i futur

Àngels Prat i Pla

En els darrers anys s'ha encetat a moltes escoles un debat sobre la lletra. El moment en què ens trobem és canviant ja que ha variat la metodologia, que se centra més en els mateixos nens i nenes i ha variat també la funció de l'escriptura manual, que, a partir de l'ús de les noves tecnologies, ha quedat relegada a un ús més personal que públic. L'autora entén que és un bon moment per encetar una reflexió sobre quina ha de ser l'escriptura del futur.

La lletra a debat

En els darrers anys hi ha hagut canvis substancials en l'ensenyament aprenentatge de la lectura i l'escriptura que han portat a replantejar tot el que hi fa referència; entre altres coses, la lletra.

La lletra ha estat sempre una de les preocupacions dels mestres en el procés d'aprenentatge de l'escriptura. Per aconseguir bona lletra s'han utilitzat diferents tècniques i recursos. La còpia i la cal·ligrafia han estat les més esteses al llarg de la història. Més endavant es van buscar altres maneres menys mecàniques, més relacionades amb l'educació de la motricitat i sobretot més funcionals. Pensem sobretot en Montessori que feia resseguir lletres de paper de vidre per educar el traç. O bé en Freinet que deixava que els infants evolucionessin sols cap a una lletra que complís la funció comunicativa (escriptura de cartes, elaboració de textos que els altres havien de llegir...). A partir d'aquests i d'altres models, les escoles han treballat de valent per aconseguir una lletra clara i personal, evitant en la mesura del possible tasques mecàniques. S'ha insistit molt més en exercicis motors i s'ha procurat que sigui la mateixa tasca la que exigeixi bona lletra. S'ha intentat de no recórrer a la còpia, i en cas que se'n faci ús, se li dona un valor

funcional. Per exemple, elaborant materials útils per a la classe, documents que algú llegirà i haurà d'entendre.

Darrerament, però, en plena irrupció dels ordinadors, de la comunicació via internet, dels telèfons mòbils, la lletra torna a ser un dels temes més controvertits a l'escola. Es discuteix sobre la lletra, però en un context diferent de fa uns anys, ja que fa referència a com l'escola s'ha d'adaptar als nous temps. Hi ha un seguit de preguntes que centren les discussions: ¿S'ha d'ensenyar a escriure a mà en plena època de la comunicació electrònica?, ¿L'escola ha d'esmerçar temps per ensenyar a fer una lletra ben feta si els ordinadors n'aconsegueixen centenars de tipus i totes perfectes?, ¿Què ha de fer l'escola en referència a la lletra?, ¿Hi ha una lletra més útil, més fàcil que una altra en els primers aprenentatges?, ¿La lletra de llegir i la d'escriure ha de tenir diferent tractament?

Canvi de metodologia, canvi de lletra?

Fa pocs anys i encara ara en alguns casos, per facilitar l'aprenentatge de la llengua escrita, es procura que els alumnes trobin el mateix tipus de lletra en el que podríem dir-ne textos de treball (contes, llibres de text de qualsevol àrea...). Si escriuen amb lletra manuscrita lligada, es faciliten els materials de lectura en aquesta lletra. Al darrera d'aquesta pràctica hi ha la consideració de l'escola com l'àmbit principal d'aprenentatge de la lectura i de l'escriptura. La idea és que primer s'ha de facilitar la mecànica en un únic model de lletra. Més endavant s'introdueix la bàsica que es troba a tots els llibres. L'experiència ens demostra que els és relativament fàcil passar a la segona lletra.

Ara les premisses són unes altres per diferents raons:

a) L'enfocament constructivista de l'aprenentatge de la lectura i l'escriptura en què s'entén que llegir i escriure no se circumscriu únicament a l'escola. L'infant va construint coneixement des de ben petit a partir dels textos que veu en qualsevol dels escenaris que formen part de la seva vida: casa, retolació dels carrers, botigues, etiquetes, contes, publicitat, diaris i revistes, ordinador, televisió... En aquests àmbits hi troba textos amb tipologies molt variades de lletra, més de dos milers, segons recull el catàleg digital de l'Institute of Typography Engineering Research, de Colònia (Tuson, pp, 120, l'Espectura), sense comptar amb les de disseny que guarneixen cartells i rètols de locals

comercials i d'esbarjo. La funció de l'escola ha canviat, doncs, ja que ha de recollir els coneixements referits a la llengua escrita dels alumnes.

Segons aquesta perspectiva, el mateix dia que l'infant s'adona que hi ha lletres i que per a persones del seu entorn tenen sentit, comença el seu aprenentatge, la recerca del sentit dels mots. En aquesta fase inicial, per poca ajuda que tingui dels adults o dels companys més experimentats, comença a fer hipòtesis que fan referència al significat i al significant. Aprèn de mica en mica el valor del text escrit, i també comença a imitar formes de les lletres. Si els models que té a l'abast es presenten amb lletra majúscula, ho farà així; si té com a model una més gran varietat de grafismes amb majúscules i minúscules, també anirà extraient i a la vegada simplificant les formes per fer els seus "textos".

Freinet, en el seguiment de l'evolució del grafisme de la seva filla, va constatar que va començar a subratllar els seus grafismes quan va veure que el seu pare ho feia. Així mateix diu que quan la grafia es comença a organitzar, "la grafia serà, segons els individus, el traç recte vertical, o la línia trencada, o el gest circular, o els meandres, o combinacions d'aquests elements, o bé figures geomètriques més o menys regulars que se superposen i es juxtaposen" (Freinet, pp 78). Això ho va captar a través d'una nena que escrivia en completa llibertat, però que, com fan tots, no feia altra cosa que imitar la lletra de les persones del seu entorn.

b) Derivat del plantejament constructivista, hi ha consideració de l'aprenentatge de la llengua com un tot integrat (Goodman, 1986), en què parlar, escoltar, llegir i escriure es consideren de forma conjunta i s'adquireixen a l'aula a partir de contextos significatius i naturals. Les activitats que les nenes i nens fan a l'escola són -o ho intenten ser- funcionals i motivadores. Es parteix dels coneixements previs, així com de la capacitat per experimentar i descobrir de cadascú. És de suposar que un enfocament com aquest posarà el grup en contacte amb contes, cartells de festes, etiquetes, rètols del carrer, anuncis, embolcalls, fragments de notícies, etc., amb una varietat de tipologies de text i de tipus de lletra considerables.

Podem considerar, doncs, que un canvi de metodologia pot promoure un canvi en la lletra; en aquest cas, derivat del fet que des del primer moment l'infant té el mateix input

o entrada de tipus de lletres que els adults. D'aquesta manera les lletres es fan presents, envaeixen l'escola.

Lletra d'escriure, lletra de llegir

A més de les variacions metodològiques, cal considerar el canvi global de la societat a partir de l'ús generalitzat de les noves tecnologies. Ara ja no fem ciència ficció si diem que comprem a la llibreria més gran del món o a grans magatzems sense moure'ns de casa. I que tot això es pot fer gairebé sense escriure, introduint les dades personals (si en som clients, un PIN) i utilitzant nombres o clicant. ¿Hem de preveure, doncs, que l'escriptura manual pot desaparèixer en pocs anys? El que és segur és que el futur no serà com el present, de la mateixa manera que el present és ben diferent dels temps pretèrits.

Podem afirmar que l'escriptura manual ha variat molt en dues o tres generacions. Mireu-vos, si no, els quaderns dels vostres pares o avis o els vostres mateixos suposant que tingueu uns quants anys, i podreu comprovar que l'escola actuava com si el futur de tots els escolars fos la comptabilitat o tots haguessin d'esdevenir copistes, tots oficis que demanaven grans habilitats manuals. I és que es preparava per a fer un ús públic de l'escriptura.

En quins casos s'utilitza l'escriptura a mà actualment? Depèn de si es té ordinador o no, de si es disposa de portàtil o no, de si es té connexió internet o no i sobretot de la professió de cada persona. En els casos de persones amb un ús alt de les noves tecnologies, l'escriptura manual es fa servir sobretot en el terreny personal: notes per recordar, avisos, postals de viatge, llistes de compra, presa d'apunts, algunes cartes personals, dietaris, impresos... Dibuixem, però, la situació d'un sector de població minoritari. Per a una gran majoria, l'ús que es fa de l'escriptura a mà ha canviat ben poc en els darrers anys. És curiós que en aquest moment una salutació a una persona, una nota de felicitació d'aniversari, etc., feta a mà, amb bona lletra té molt més valor que el millor treball amb ordinador. Com s'ha capgirat en pocs anys!

Entenem que en la situació actual, cada nena, cada nen ha de poder disposar d'una lletra manual (AAVV 99), que sigui personal, clara, fàcil de fer, útil per a la comunicació en qualsevol situació i circumstància. Un tipus de lletra per escriure, que cadascú anirà

modelant i personalitzant al llarg de la vida. A més d'aquesta lletra personal, se'n poden aprendre moltes altres tipologies amb un valor funcional o fins i tot estètic: lletres per fer titulars, per escriure còmics, per decorar un cartell, per fer-ne composicions plàstiques, per cridar l'atenció... La lletra encara avui és un dels senyals d'identitat de cada individu per a tota la vida.

L'entorn, com ja hem dit, ofereix formes variades que el aprenents van captant i reproduint en el tempteig inicial. És bo que en aquest tempteig utilitzin qualsevol de les formes que perceben en la seva vida diària, però l'escola ha de definir quina ha de ser la lletra bàsica, la seva lletra, la d'escriure en qualsevol situació de la vida. Aprendre a escriure forma part de l'aprenentatge global de la lectura i l'escriptura, un contínuum que no convé trencar ni per un canvi de lletra, ni per un canvi de metodologia.

Una altra qüestió és la lletra de llegir. Cal que els nens i nenes tinguin accés a qualsevol tipus de lletra, perquè puguin llegir els textos que els són d'interès . Els estímuls que reben com a lectors incipients són sobretot externs a l'escola, les motivacions per llegir es troben amb lletres de qualsevol tipologia. La preparació que han de rebre els escolars ha d'anar evidentment en aquest sentit.

El fet de centrar l'aprenentatge de la lectura en un procés de tipus psicolingüístic fa que el lector arribi al significat del text no només a partir de conèixer el valor de les lletres, sinó també a partir de realitzar una sèrie d'estratègies centrades en la recerca de significat (elaboració d'hipòtesis, i d'inferències). Les operacions en què el lector passa del sentit al text i del text al sentit faciliten el reconeixement dels mots encara que no se'n reconeguin totes les lletres. Això ens fa pensar que adquirir la capacitat de captar diferents tipologies de lletra és a l'abast dels lectors primerencs.

Escriurem a mà el proper segle?

El proper segle és tan a prop que és més que segur que continuarem escrivint a mà. I l'escola n'haurà de continuar ensenyant. El que cal és preveure els canvis que probablement es produiran en el futur.

Sassoon (1999) en el seu estudi sobre l'escriptura al llarg del segle XX constata que la lletra ha evolucionat cap a la simplificació del traç, fruit del canvi de funció de la l'escriptura manual. Aquesta autora creu que en un futur la tendència serà de fer més ús d'abreviatures i elements icònics. De fet tots estem ja immersos en aquesta tendència, tal com exposa Tuson (pp 143-155, 1996), fent referència a la varietat d'icones que organitzen el trànsit, que guien l'ús de programes informàtics, logotips d'empreses, d'esports olímpics... que s'han universalitzat. Permeten de captar-ne el significat de manera immediata i no demanen l'esforç de lectura.

Sassoon creu també que l'escriptura personal es simplificarà, justament perquè qui l'ha d'entendre és un mateix o bé persones pròximes. El tipus de lletra més utilitzada per la majoria de població té uns indicis molt clars a partir de formes arrodonides, de pals ascendents o descendents, de punts i d'accents, en el cas d'algunes llengües. Són un conjunt d'indicis que faciliten l'elaboració d'hipòtesis. És per això que l'autora entén que si en un text hi ha una paraula amb les lletres inicials clares, la resta es pot llegir per simple endevinació. De fet, els estudiants, sobretot universitaris, ja practiquen una certa reducció d'alguns connectors o de paraules freqüents quan els cal escriure amb una certa rapidesa (perquè (pq), que (q), més (+)...). Però per arribar a aquesta automatització o simplificació tant de lectura com d'escriptura, creu que els infants han d'aprendre les parts i els conjunts de les paraules i els han d'interioritzar.

Malgrat els canvis que preveu aquesta autora, entén que cal ensenyar, des de ben aviat, a escriure manualment als infants. S'ha d'entrenar la mà en els moviments, ensenyar a prémer l'instrument adequadament, a situar bé el cos, encara que els infants facin ús de l'ordinador per fer els primers escrits. Cal ensenyar a escriure a mà amb lletres de forma simple, senzilla, perquè puguin adequar-se a la manera de ser de cada persona.

I quina lletra creiem que ha de ser prioritària a l'escola? Uns pares, guiats pel sentit comú, demanaven a uns mestres que els seus fills escrivissin *com tothom*, cosa que volia dir que tal com ho feien en aquell moment, no era com tothom. Així de senzill. Avançar-nos a un futur que no coneixem és molt arriscat i més treballant amb nens i nenes d'aquestes edats.

Segons hem pogut llegir en els llibres referenciats, sembla que anem abocats al canvi que comenta Sassoon: simplificar cada cop més la lletra actual. En canvi, sembla més difícil que s'evolucioni cap a una escriptura en majúscules. La història de l'escriptura des dels romans fins ara (Tuson, 1996, Cavallo i Chartier, 1997) ha anat en sentit contrari: s'ha passat d'una escriptura en majúscula fins a alternar la majúscula i la minúscula amb un valor ortogràfic i textual. L'escriptura actual facilita molt la lectura: per exemple és fàcil d'aïllar les frases, de reconèixer els noms de persona, població..., i ofereix molts més indicis de cara a una lectura ràpida (espais entre paraules, pals que puguen i baixen...)

Pel que fa a la preparació motriu per a l'escriptura, fa la impressió que hi hagi un cert relaxament, derivat també d'aquest canvi d'ús de l'escriptura. Tal com s'ha dit, l'ús cada cop més personal de la lletra feta a mà fa que no hi hagi tanta exigència com temps enrere. Els treballs de més compromís se solen presentar en ordinador i això ens pot fer pensar que no cal insistir excessivament en el treball motriu, però ¿que no es necessita un bon domini de la mà per dibuixar o pintar, cuinar, fer anar l'ordinador, clavar claus, cosir, ser cirurgià, dentista, pastisser, cuiner...?

Davant d'un present que notem canviant, cal saber preparar el futur. L'escriptura canvia de funció i hem de trobar la manera d'anar-hi adequant les activitats escolars.

Bibliografia

AAVV. (1999). *Llengua a Cicle Inicial de Primària. Miranius i Bufanúvols. Orientacions metodològiques*. Barcelona: Ed. Onda.

Cavallo, G., Chartier, R., (editors). (1997). *Historia de la lectura en el mundo occidental*. Madrid: Taurus

Freinet, C. (1970). *Los métodos naturales. I. El aprendizaje de la lengua*. Barcelona: Fontanella/ Estela.

Goodman, K. (1986). *El lenguaje integral*. Argentina: AIQUE.

Kress, G. (1997). *Before writing*. London and New York: Routledge.

Sassoon, R. (1999). *Handwriting of the twentieth century*. London and New York: Routledge.

Tuson, J., (1996). *L'Escriptura*. Barcelona: Empúries